

درس ۴ پیدایش تمدن؛ بین‌النهرین و مصر

سیر پیدایش تمدن

۱. در یک تقسیم بندی کلی، گذشته بشر به دوره پیش از تاریخ و دوره تاریخی تقسیم می شود.
۲. پیش از تاریخ، به دورانی طولانی از زندگی انسان گفته می شود که با ظهور او در پهنه گیتی آغاز شد و تا اختراع خط و گسترش تمدن در حدود ۵۰۰۰ سال پیش به طول انجامید.
۳. باستان شناسان مراحل زندگی انسان های پیش از تاریخ را بر اساس نوع اقتصاد معیشتی و ابزارهای متناسب با آن به دوره گردآوری خوراک و دوره تولید خوراک تقسیم کرده اند.
۴. شواهد باستان شناسی دلالت بر آن دارد که نخستین انسان‌واره‌ها حدود ۴ میلیون سال پیش در علفزارهای آفریقا می‌زیستند.
۵. انسان های اولیه از پناهگاه‌های طبیعی مانند غارها و نیز کلبه‌هایی که از شاخ و برگ درختان و گیاهان می ساختند، برای حفظ جان خود بهره می بردند.
۶. یکی از اتفاقات مهم دوران پیش از تاریخ، افروختن آتش و به کار گرفتن آن بود.
۷. سنگ، اصلی ترین ماده‌ای بود که انسان‌های نخستین از آن برای ساختن ابزار استفاده کردند.
۸. استخوان و چوب نیز مواد دیگری بودند که مردمان پیش از تاریخ از آنها برای ابزاری سازی استفاده می کردند.
۹. انسان‌های نخستین هنر نقاشی را برای نشان دادن احساس و اندیشه خود به کار گرفت.
۱۰. اعتقادات انسان‌های اولیه با مشکلات و مخاطرات زندگی آنان مانند بیماری، مرگ، سیل، خشکسالی و... ارتباط داشته است.
۱۱. آنان به نیروهایی مرموز و فراطبیعی باور داشتند که در نظر آنان نگاه‌دارنده زمین، آسمان و سراسر زندگی محسوب می شدند.
۱۲. از حدود ۱۲۰۰۰ سال پیش، گروه‌هایی از مردمان گردآورنده خوراک با استفاده از تجربیات گذشته، شروع به کشت برخی گیاهان و اهلی ساختن حیوانات کردند و برای نخستین بار، موفق به تولید خوراک شدند.
۱۳. کاوش های باستان شناسی اخیر، بیشتر نگاه‌ها را متوجه مناطق کوهپایه‌ای زاگرس در غرب ایران کرده است. یافته‌های به دست آمده از کاوش های تپه چغاگلان در شهرستان مهران واقع در استان ایلام، نشان می دهد که ساکنان این سکونتگاه جزو نخستین گردآورندگان خوراک بودند که به کشت گندم و جو روی آوردند.
۱۴. در فاصله ۱۲۰۰۰ تا ۷۰۰۰ سال پیش (عصر نوسنگی) کشت غلات و رام کردن جانوران در بیشتر نقاط جهان رواج یافت.
۱۵. از آنجایی که زنان مسئولیت گردآوری دانه‌های گیاهان را بر عهده داشتند، به احتمال زیاد، کشت دانه توسط آنان شروع شده باشد.
۱۶. در عصر نوسنگی، انسان علاوه بر اینکه فن ساخت ابزارها و ظروف سنگی را ترقی داد، با ابداع چرخ سفال اقدام به تولید ظروف گلی کرد و با استفاده از پشم حیوانات، موفق به تولید پارچه شد.
۱۷. ابداع کشاورزی، رویدادی مهم و سرنوشت‌ساز در زندگی انسان به شمار می‌رود.
۱۸. برخی از باستان‌شناسان از پدیده ابداع کشاورزی با عنوان «انقلاب کشاورزی» یاد می‌کنند و اهمیت و تأثیر آن را در تاریخ بشر همچون «انقلاب صنعتی» در قرن ۱۸ م. می‌دانند.
۱۹. مهم‌ترین پیامدهای کشاورزی عبارت‌اند از: ۱- ایجاد نخستین روستاها را به عنوان سکونت‌گاه‌های دائم ۲- عده‌ای به فعالیت دیگری غیر از تولید خوراک مانند ابزار سازی، سفالگری و پارچه‌بافی روی آوردند و در تولید این محصولات مهارت و تخصص یافتند. ۳- در نتیجه تولید مازاد بر نیاز، داد و ستد میان روستاهای دور و نزدیک به تدریج آغاز شد.

تمدن‌ها نخستین

(بین‌النهرین)

۲۰. بین‌النهرین یا میان رودان به معنای سرزمین‌های میان دو رود دجله و فرات در کشور کنونی عراق است.

۲۱. سرزمین بین‌النهرین شامل تمامی سرزمین‌های پست غرب فلات ایران می‌شود.

۲۲. رودهای دجله و فرات از مناطق کوهستانی ترکیه و ارمنستان سرچشمه می‌گیرند و پس از طی کردن مسافتی طولانی در کشور عراق به هم می‌پیوندند. سپس با پیوستن به کارون در نزدیکی بندر خرمشهر، اروندرود را تشکیل می‌دهند و به سمت خلیج فارس جریان می‌یابد.
۲۳. کاوش‌های باستان‌شناسی در کشور عراق کنونی و جلگه خوزستان ایران نشان می‌دهد که نخستین مراکز تمدنی در حدود ۳۵۰۰ ق.م. در این مناطق شکل گرفته است.
۲۴. یافته‌های برخی از باستان‌شناسان دلالت بر این دارد که کشاورزان کوهپایه‌های زاگرس برای نخستین بار در دشت‌ها و جلگه‌های مجاور از جمله بین‌النهرین، شروع به کشاورزی کردند.
۲۵. در بین‌النهرین افزایش جمعیت و تولید مازاد بر خوراک، موجب شد که روستاها گسترش پیدا کنند و سرانجام نخستین شهرها در این منطقه پدید آیند.
۲۶. اولین شهرها در ناحیه جنوبی بین‌النهرین، معروف به سومر به وجود آمدند.
۲۷. سومر همچنین نام یکی از اقوام کهن ساکن این ناحیه نیز بود.
۲۸. اور، اوروک، لاگاش و کیش از جمله مهم‌ترین شهرهای سومر به شمار می‌رفتند.
۲۹. هر یک از شهرهای سومری به همراه روستاهای پیرامون خود، دارای حکومتی مستقل بودند که به آنها دولت شهر یا کشور شهر گفته می‌شود.
۳۰. مردم بین‌النهرین برای خدای شهر خویش پرستشگاه باشکوهی بر پا نموده و قربانی و هدایای زیادی نثارش می‌کردند.
۳۱. آنان معتقد بودند که خدایان، انسان‌ها را برای خدمت به خود آفریده‌اند و اگر در این کار کوتاهی کنند، خدایان آنان را با فرو فرستادن سیل و طوفان یا خشکسالی تنبیه خواهند کرد.
۳۲. کاهنان و به ویژه کاهن اعظم که معمولاً دانش‌های عصر خود مطلع بودند، به عنوان واسطه میان مردم و خدایان عمل می‌کردند و از قدرت و ثروت زیادی برخوردار بودند.
۳۳. صنعتگران سومری علاوه بر مهارت در سفالگری، در ساخت ابزارها و جنگ‌افزارهای مفرغین نیز تبحر خوبی داشتند.
۳۴. به گمان برخی از باستان‌شناسان، سومریان مخترع خط بوده‌اند و نخستین نوشته‌های جهان متعلق به آنان است.
۳۵. افسانه گیلگمش متعلق به تمدن سومر (بین‌النهرین) است.
۳۶. در حدود ۲۴۰۰ ق.م.، قوم آگدی که در مرکز بین‌النهرین می‌زیست به فرماندهی سارگن بر کشور شهرهای سومری مسلط شدند.
۳۷. سارگن سپس سرتاسر بین‌النهرین را به زیر فرمان خود آورد و امپراتوری بزرگی را تشکیل داد که از سواحل شرقی دریای مدیترانه تا کوه‌های زاگرس امتداد داشت.
۳۸. امپراتوری سارگن حدود دو قرن دوام آورد.
۳۹. از حدود ۱۹۰۰ ق.م.، به تدریج قوم دیگری به نام آموری، قدرت خود را در مرکز بین‌النهرین گسترش داد و سلسله‌ای را تأسیس کرد که به بابل قدیم معروف است.
۴۰. مشهورترین فرمانروایی سلسله‌ی آموری‌ها حمورابی بود که مناطق وسیعی از بین‌النهرین را فتح و ضمیمه قلمرو خود کرد.
۴۱. شیوه حکومتی که حمورابی بنیان نهاد، مبتنی بر قدرت و اختیارات فراوان پادشاه و اطاعت کامل حاکمان ولایات از او بود.
۴۲. حمورابی مقام پادشاهی را هدیه‌ای از جانب خداوند به خود می‌پنداشت.
۴۳. بخش عمده‌ای از شهرت حمورابی در تاریخ، به خاطر قانون نامه‌ای است که از او برجای مانده و به عنوان نخستین سند قانون‌گذاری جهان به شمار می‌رود.
۴۴. قانون نامه‌ی حمورابی، شامل مجموع‌های از قوانین مربوط به زراعت، آبیاری، کشتیرانی، خرید و فروش برده، ارث، ازدواج و مجازات‌های انواع جرم‌ها و جنایت‌ها است.
۴۵. شهر بابل، پایتخت آموری‌ها به واسطه داشتن موقعیت مناسب سیاسی و جغرافیایی، به یکی از مراکز بزرگ تجارت بین‌المللی در جهان باستان تبدیل شد و از ثروت و رفاه فراوانی برخوردار گردید.

۴۶. پس از آنکه حکومت بابل قدیم، دچار ضعف و زوال شد، آشوریان که قومی جنگجو در شمال بین‌النهرین بودند، به قدرت رسیدند.

۴۷. تمدن بین‌النهرین بر تمدنهای پس از خود، از جمله تمدن ایران در زمان هخامنشیان و نیز تمدن یونان باستان، تأثیر بسزایی گذاشت.

مصر، هدیه رود نیل

۴۸. مدتی پس از آنکه سومریان زندگی در شهرها را آغاز کردند، در مصر نیز تمدن شروع به جوانه زدن کرد.

۴۹. در مصر، جریان زندگی و تمدن به رود پرآب و طویل نیل وابسته بود که از دریاچه‌های آفریقای مرکزی به سمت شمال جاری می‌شود و به دریای مدیترانه می‌ریزد.

۵۰. علاوه بر رود نیل که محیط مساعدی برای زندگی در مصر ایجاد کرده بود، موانع طبیعی مانند صحراهای گرم در شرق و غرب، دریای مدیترانه در شمال و صخره‌های شمالی، این کشور را از تهاجم‌های خارجی حفظ می‌کرد.

۵۱. مصر اغلب از طریق شبه جزیره سینا در شمال شرق این کشور، در معرض هجوم بیرونی قرار داشت و عاقبت هم فاتحان، از همین مسیر به آن سرزمین دست یافتند.

۵۲. مورخان، تاریخ مصر باستان را به سه دوره امپراتوری قدیم، میانه و جدید تقسیم می‌کنند.

۵۳. در دوره امپراتوری قدیم، قدرت فرعون‌ها در اوج بود و اهرام سه‌گانه به عنوان یکی از شاهکارهای معماری جهان باستان به دستور آنان ساخته شد.

۵۴. فرعون‌ها برای اداره امور کشور، از وزیر یا شخصی با عنوان «کارگزار کل کشور» استفاده می‌کردند که مسئولیت اداره امور اداری، مالی و قضایی را بر عهده داشت.

۵۵. آنچه فرعون انجام می‌داد، اراده خدایان شمرده می‌شد. و آنچه می‌گفت از زبان یکی از خدایان بود و فرمان‌های او می‌بایست بی چون و چرا اجرا شود.

۵۶. مردم مصر، خدایانشان را مهربان‌تر و دوستانه‌تر از خدایان سومری می‌پنداشتند. شاید به این سبب که زندگی در اطراف نیل آسان‌تر و مطبوع‌تر از زندگی در کناره‌های دجله و فرات بود.

۵۷. آمین هوتپ چهارم کوشید که یگانه پرستی را در شکل پرستش خدای خورشید در مصر ترویج نماید.

۵۸. حضرت یوسف (ع) و حضرت موسی (ع) نیز به احتمال بسیار در دوران امپراتوری جدید، مردم مصر را به پرستش خدای یگانه دعوت کردند.

۵۹. مصریان اجساد فرعون‌ها را برای جلوگیری از فاسد شدن جسم، مومیایی می‌کردند.

۶۰. اساس زندگی در مصر باستان بر کشاورزی استوار بود. اکثریت جمعیت را کشاورزان تشکیل می‌دادند.

۶۱. مصریان مردمی صبور و فرمان‌بر بودند.

۶۲. آموزه‌های دینی، مردم مصر باستان را به اطاعت بی چون و چرا از فرمان فرعون‌ها و مأموران او فرامی‌خواند.

۶۳. یکی از دستاوردهای برجسته تمدن مصر باستان، ابداع خط‌های مختلف هیروگلیف و دموتیک بود.

۶۴. مصریان با استفاده از نی، کاغذی به نام پاپیروس ابداع کردند.

۶۵. تمدن مصر بیش از هر چیز به خاطر بناهای باستانی مانند اهرام، معابد، کاخ‌ها و نیز آثار هنری به ویژه مجسمه‌سازی شهرت دارد.